

מחלוקת אביי ורבה ב"שומר שמסר לשומר" הלל הורוויץ

- א. מחלוקת אביי ורבה בסוגיית "פשע בה ויצאת לאגם"
- שתי דרכים להבנת מחלוקת אביי ורבה
דרך א' (פשט)
דרך ב' (המאירי)
- ב. בסוגיית שומר שמסר לשומר
- שיטה א' (פשט)
- שיטה ב' (המאירי)
- ג. מדוע גורסים בסוגייתנו רבה ולא רבה
ד. סיכום

מחלוקת אביי ורבה בסוגיית פשע בה ויצאת לאגם

שנינו במסכת בבא מציעא¹:

אתמר: פשע בה ויצאת לאגם ומתה כדרכה. אביי משמיה דרבה אמר חייב, רבה משמיה דרבה אמר פטור

פירוש: הגמרא דנה במקרה בו שומר פשע בשמירתו ולא שמר כראוי ועקב כך ברחה הפרה לאגם², ושם היא מתה כדרכה (= מתה כדרך הטבע ולא בשל גורם חיצוני).

הגמרא מסבירה: שטעמו של אביי הוא - שהמפקיד יכול לומר: "הבלא דאגמא קטלא" פירוש: האוויר שבאגם גרם למותה של הבהמה. כלומר: הפשיעה בשמירה גרמה למות הבהמה ולכן השומר חייב לשלם לבעלים. אביי מדגיש שהדין בעניין זה אינו תלוי בדין³ של 'תחילתו בפשיעה וסופו באונס'⁴. ואפילו מי שפוטרו במחלוקת של 'תחילתו בפשיעה וסופו באונס' מלשלם לבעלים, יחייב כאן את השומר.

וטעמו של רבה הוא - שהשומר יכול לומר: "מלאך המוות מה לי הכא מה לי התם". פירוש: מכיוון שהבהמה מתה כדרכה באגם, היא הייתה מתה כדרכה גם אילו הייתה נשאת בביתו של השומר⁵. כלומר: הפרה הייתה מתה בכל מצב נתון ולא מחמת הפשיעה ולכן השומר פטור

¹ דף לו, ע"ב.

² מספר פירושים לאגם. (1) אגם כמו של ימינו-מקוה מים (2) שדה, שנקרא בארמית-אגם. ראה למשל עירובין לד ע"ב (3) כל מקום שאינה משתמרת בו מפני זאבים וגנבים (רש"י ב"מ דף לו: ד"ה ויצאת לאגם).

³ ראה בבא מציעא מב, ע"א.

ההוא גברא דאפקיד זוזי גבי חבריה, אותבינהו בצריפא דארבני, איגנוב. אמר רב יוסף: אף על גב דלענין גנבי נטירותא היא, לענין נורא - פשיעותא היא, הוה תחילתו בפשיעה וסופו באונס - חייב. ואיכא דאמרי: אף על גב דלענין נורא פשיעותא היא, לענין גנבי נטירותא היא, ותחלתו בפשיעה וסופו באונס - פטור.

⁴ תחילתו בפשיעה וסופו באונס: כגון שהשומר פשע בשמירתו ואחרי כן נאנס והחפץ נגנב או נשדד ע"י ליסטים מזויינים. במקרה זה ישנן שתי אפשרויות על פי מה נקבע הדין? האם לפי הגורם הראשוני, הפשיעה - שעל פי דין אם פשע חייב לשלם לבעלים. או לפי הגורם הסופי, האונס - עליו הוא פטור

⁵ רש"י דף לו ע"ב ד"ה מה לי הכא

מלשלם לבעלים. גם רבא מדגיש כי הדין שהוא אומר לגבי מקרה זה לא קשור לדין של 'תחילתו בפשיעה וסופו באונס' ואפילו מי שמחייב במחלוקת של 'תחילתו בפשיעה וסופו באונס' מלשלם לבעלים, יפטור כאן את השומר.

עוד יש לשאול מדוע ישנו הבדל בין תחילתו בפשיעה וסופו באונס לבין מקרה זה, בין לאביי ובין לרבא. נראה להסביר שההבדל נובע מכך שבמקרה של תחילתו בפשיעה וסופו באונס מדובר במקרה בו הפשיעה לא גרמה לאונס אך איפשרה אותו, וללא הפשיעה לא היה מתרחש האונס בפועל. ואילו במקרה המדובר אצלנו אביי מבין שהפשיעה גרמה בפועל למות הפרה – כלומר לאונס, שכן ההבל הרג את הפרה. ואילו רבא סובר שאין שום קשר בין הפשיעה לאונס, והפשיעה אפילו לא הייתה הדבר שאיפשר את האונס.

יש לשאול, לפי אביי אם המקרה המדובר הוא שמתה הפרה כדרכה, איך ניתן לומר שהאוויר הרג אותה, הרי היה פה גורם חיצוני שגרם למותה? ואם נניח שדבר זה הוא באמת עניין של מתה כדרכה איך יכול להיות שרבא לא מתייחס אליו?
כדי לברר נושא זה אנסה לרדת לעומק הסברות של אביי ורבא וכך לענות על השאלה שהצגנו לפני כן.

שתי דרכים להסביר בהן את מחלוקת אביי ורבא.

דרך א':

אביי סובר שהדברים העיקריים אליהם מתייחסים בנייתוח המקרה המובא לפנינו, הם הנתונים הראשוניים, כלומר מה שקבע המפקיד עם השומר מלכתחילה, לדוגמא: אם קבע עמו שישמור דווקא בחצר שלו או קבע שייתן לפרה דווקא אוכל כזה וכזה. ברגע שהשומר שינה מהנתונים הראשוניים שהוצבו לו, דהיינו נתן לפרה לצאת לאגם, הרי הוא שינה ממה שסיכם עם המפקיד. הווי אומר – פשע, ומכיוון שכך ידו על התחטונה. כלומר: הרי ידוע לנו הכלל - ש'המוציא מחברו עליו הראיה' אך משום שפשע השומר ידו על התחטונה, ויצטרך הוא להביא הוכחה כדי לסתור את טענתו של המפקיד - "הבלא דאגמא קטלא".
מכאן ניתן להבין את אמירתו של אביי - "הבלא דאגמא קטלא" - זו היא אמירה בעלמא⁶, כלומר אמירה זו לא סבירה במציאות והיא נאמרת משום שיש צורך בטענה כלשהי שהשומר אינו יכול להפריכה, ולכן השומר יהיה חייב לשלם לבעלים.

⁶ ראה תוספות דף ע"ח ע"א ד"ה רבי יוסי בר חנינא: "וחייב אפילו מתה כדרכה דאמר ההוא אוירא שהולכה שם קטלה אע"פ שאין ידוע שיהא אותו אויר רע כלל יותר מאויר אחר דלאו דוקא נקט הבלא דאגמא ה"ה כל שינוי אויר"

לעומת זאת רבא סובר שכדי לזכות בדין צריך הבעלים להביא ראיות, לצורך כך הוא זקוק לראיה ממשית ומכיוון שאין לו שום ראיה, לא יהיה חייב השומר לשלם לבעלים. מכיוון שבמקרה של "פשע בה ויצאת לאגם ומתה כדרכה" אין שום הוכחה שהמקום גרם למותה של הפרה אנו נפטור את השומר. הראב"ד⁷ מוסיף כי הבל אכן יכול לגרום לחוליי הגוף-מחלות אך אינו גורם למיתה. מכאן מובן גם מדוע רבא לא מתייחס לטענתו של אביי "הבלא דאגמא קטלא" משום שזו טענה בעלמא. וכן היא שיטת הראב"ד האומר שבאמת הבל מזיק רק לעניין של מחלות אך לא לעניין של מיתה ולכן רבא לא מתייחס לטענתו של אביי 'הבלא דאגמא קטלא'.

דרך ב' (שיטת המאירי⁸):

אביי סובר שהבלא דאגמא קטלא זוהי טענה אמיתית ובודאי ההבל שבאגם הרג את הפרה, ולכן היה אסור להוציא את הפרה לאגם, ואם עשה זאת הרי הוא חייב. ואם תאמר הרי המקרה המדובר בפשטות הוא ש"מתה כדרכה" כלומר ללא גורם חיצוני ופה ההבל של האגם-גורם חיצוני שהרג אותה ולכאורה אין המקרה הזה מקרה של מתה כדרכה? על כך יש לענות שאביי באמת סובר ש'הבלא דאגמא קטלא' זה כן מתה כדרכה וההבל של האגם אינו נחשב כגורם חיצוני. לעומת זאת רבא סובר שאין מציאות שבה ההבל שבאגם הרג את הפרה ולכן אין סיבה שיחוייב השומר על יציאתה של הפרה לאגם. וגם אם נגיד שמתה מההבל, אין מקום להגדיר במקרה שכזה שמדובר שמתה כדרכה כי ההבל הוא דבר חיצוני, ולא שייך להגיד בפרה שמתה מהבל ש'מתה כדרכה'. ולכן רבא לא מתייחס לאמירתו של אביי "הבלא דאגמא קטלא" משום שאצלו זה לא נכנס למקרה של "פשע בה ויצאת לאגם ומתה כדרכה" משום שאין פה עניין של מתה כדרכה.

לפי רבא במקרה שההבל הרג את הפרה יהיה זה מקרה שבו שלב המיתה היא פשיעה ולא אונס ולכן זהו מקרה של תחילתו בפשיעה וסופו בפשיעה ובודאי שיהיה חייב. ולכן מחדש המאירי בדעת רבא כי אם באמת היה מדובר במקרה שההבל גרם למותה של הפרה הרי שגם אם השומר יצא לאגם ושומר שם על הפרה עדיין יהיה חייב כי עצם היציאה לאגם היא הפשיעה!⁹

⁷ שיטה מקובצת, בבא מציעא ל"ו ע"ב בשם הראב"ד ד"ה רבא אמר פטור

⁸ חדושי המאירי בבא מציעא דף ל"ו ע"ב ד"ה שומר שנמסרה לו פרה

⁹ ראה לעיל הערה 8

סוגיית שומר שמסר לשומר:

בגמרתנו אביי מקשה על רבא ממקרה שהובא בסוגיה של שומר שמסר לשומר¹⁰.

אחמד, שומר שמסר לשומר. רב אמר: פטור, ורבי יוחנן אמר: חייב. אמר אביי: למעמיה דרב לא מבעיא שומר חנם שמסר לשומר שכר, דעלווי עלייה לשמירתו. אלא אפילו שומר שכר שמסר לשומר חנם, דגרועי גרעה לשמירתו - פטור. מאי מעמא - דהא מסרה לבן דעת. ולמעמיה דרבי יוחנן, לא מבעיא שומר שכר שמסר לשומר חנם דגרועי גרעה לשמירתו, אלא אפילו שומר חנם שמסר לשומר שכר, דעלווי עלייה לשמירתו - חייב. דאמר ליה: אין רצוני שיהא פקדוני ביד אחר.

אמר רבא: הלכתא, שומר שמסר לשומר - חייב. לא מבעיא שומר שכר שמסר לשומר חנם, דגרועי גרעה לשמירתו. אלא אפילו שומר חנם שמסר לשומר שכר - חייב, מאי מעמא - דאמר ליה: את מהימנת לי בשבועה, האיך לא מהימן לי בשבועה¹¹.

ראשית נבאר את עמדותיהם של אביי ורבא בסוגיית "שומר שמסר לשומר" וכך נבין את קושיתו של אביי על רבא בסוגייתנו.

בסוגיה של שומר שמסר לשומר חולקים אביי ורבא בסברתו של ר' יוחנן שאמר כי שומר שמסר לשומר - חייב.

אביי סובר ששומר שמסר לשומר חייב משום שיאמר הבעלים לשומר: "אין רצוני שיהא פיקדוני ביד אחר" כלומר אני הפקדתי את **אצלך** את החפץ שלי ואני רוצה שהוא גם יישאר אצלך ואם הוצאת אותה מרשותך אתה מחויב כאילו פשעת, כלומר לא שמרת כראוי.

רבא סובר שהשומר חייב מפני שהבעלים נתן את החפץ לשומר הראשון על דעת כך שאם יקרה משהו לחפץ כגון גניבה או אבידה והשומר יצטרך להישבע ולפטור עצמו הוא (הבעלים) סומך על שבועתו של השומר, ואילו את השומר השני שנכנס עתה לשמירה זו, הבעלים לא מכיר, ובוודאי שאיננו סומך עליו. ולכן גם אם מתה כדרכה אין דרך להוכיח זאת כי הבעלים לא סומך מספיק על השומר השני כדי שישבע. ולפי זה יוצא כי ברגע שהשומר מסר לשומר השני הוא מנע את השבועה מהבעלים ולכן יחויב השומר הראשון.

הקשר בין סוגיית שומר שמסר לשומר לסוגייתנו:

עתה אחרי שביארנו את דעתם של אביי ורבא בסוגיית שומר שמסר לשומר נעבור בחזרה לסוגייתנו

אמר ליה אביי לרבא: לדיך דאמרת מלאך המוות, מה לי הכא ומה לי התם, האי דאותביה רבי אבא בר ממל לרבי אמי, ושני ליה בעונתו לו בעלים רשות להשאיל, ולימא ליה: מלאך המוות, מה לי הכא ומה לי התם? - אמר ליה: לדידכו

¹⁰ שם לו, ע"א

¹¹ שם לו, ע"ב

דמתניתו אין רצוני שיהא פקדוני ביד אחר - איכא לאותבה להיא, לדידי דאמינא
אנת מהימנת לי בשבועה והאיך לא מהימן לי בשבועה - ליכא לאותבה כלל.¹²

בסוגייתנו שואל אב"י את רבא: אם התירוץ שלך "מלאך המוות מה לי הכא מה לי התם" כל כך טוב למה לא תירצו אותו בסוגיה הקודמת? שהייתה הגמרא אומרת, למה הוא לא אמר לו אין רצוני שיהא פקדוני ביד אחר?! כי הוא היה עונה לו "מלאך המוות מה לי הכא מה לי התם" וממילא גם אצלך הייתה מתה כדרכה ולכן לא משנה איפה הייתה הפרה בשעת מיתתה ולא משנה האמירה שלך ש"אין רצוני שיהא פקדוני ביד אחר".

כלומר נכון שאין רצונך שהפקדון יהיה בידי מישהו אחר, אבל בכל מקרה הפרה הייתה מתה! ולכן קשה באמת על רבא למה לא תירצו את התירוץ שלו שם!

עונה רבא לאב"י, שם בסוגיה של שומר שמסר לשומר כששאלו למה לא אמר "אין רצוני שיהא פקדוני ביד אחר" שאלו בשיטתו של אב"י, שהרי אב"י סבר שיגיד הבעלים לשומר "אין רצוני שיהא פקדוני ביד אחר" ולכן לא ענו "מלאך המוות מה לי הכא מה לי התם" כי זו שיטתו של רבא. אבל לפי הסברו של רבא שהבעיה בשומר שמסר לשומר היא חוסר הנאמנות של השומר השני בשבועה – אין שום קושיה כלל.

יש מקום להקשות, מה תירץ רבא? הרי גם אב"י אמר שהשאלה במקרה של השומר שמסר לשומר היא על שיטתו, והמחלוקות לא קשורות. הרי שם¹³ מדובר בשומר שמסר לשומר ופה במקרה של פשע בה ויצאת לאגם¹⁴. ואם העקרון שעליו מבוססת תשובתו של רבא "מלאך המוות מה לי הכא מה לי התם" הוא טוב, עדיין היה צריך להגיד אותו בסוגיה האחרת! אלא שיש מקום לתרץ ששתי הסוגיות הם בעצם אותה סוגיה ויסוד המחלוקת הוא דומה בשתי הסוגיות.

רבא סובר שתמיד הולכים אחר הראיות היבשות, ולכן במקרה של שומר שמסר לשומר "סתם" כלומר פשוט וללא מקרה מיוחד, אין בעיה, היינו יכולים להביא ראיות שהפרה מתה כדרכה או שהייתה לנו הוכחה שהבעלים כן סומך על השומר השני כגון במקרה המדובר בדף ל"ו עמ' א¹⁵, במקרה שכזה יפתור רבא את השומר משום שאנו יודעים כי הבעלים סומך על אותו שומר שני. הבעיה היא שבסתם מקרה שלא היה גילוי דעת של הבעלים כי הוא סומך על השומר השני אותו שומר לא יכול להישבע ולפטור את עצמו בכך שמתה כדרכה כי הבעלים לא מאמין לו, ולכן שם באמת אם יש עדים שמתה כדרכה, שומר שמסר לשומר יהיה פטור. וגם בסוגייתנו רבא סובר שאין שום הוכחה שהפרה מתה מחמת האגם כי הרי הייתה מתה גם אצל השומר

¹² בבא מציעא לו, ע"ב

¹³ דף ל"ו ע"א

¹⁴ לעיל הערה 9

¹⁵ שמדובר על גננים שכל יום הפקידו את כליהם אצל סבתא אחת, יום אחד השאירו את הכלים אצל מישהו אחר שמע אותו בן אדם קול של חתונה ורצה ללכת, מה עשה, הלך והפקיד אצל אותה סבתא ונגנבו הכלים מביתה.

בביתו, ומשום שאין ראייה לחיובו נפטור אותו כי הרי המוציא מחברו עליו הראיה ולכן יהיה פטור.

לעומת זאת אביי סובר שהכול הולך אחר הנתונים הראשוניים, כלומר אם אני הפקדתי את פקדוני אצלך אני לא רוצה ולא אתן שמישהו אחר ישמור עליו, ולכן ברגע ששינית מהתנאים הראשוניים אתה חייב ולכן גם במקרה שהבאנו לעיל(על הסבתא ואותו גנן) אביי יחייב כי יש יציאה מהנתונים הראשוניים, משום שאולי היום הייתה לו סיבה לא לתת את הכלים לסבתא? וחוסר הנתונה מוכיח אולי יותר מאשר הנתונה בשאר הימים. וכך גם בסוגייתנו, מכיון שאני גיליתי דעתי שנוח לי שתהיה הפרה בחצר שלך ואתה הוצאת אותה מחצרך שזה המקום שאני הסכמתי לו, אתה חייב על כל הפסד שייגרם לי - הבעלים עקב הוצאתה של הפרה לאגם. כך גם מובנת תשובתו של רבא! באמת הסוגיות קשורות, ולכן לא שייך בשאלה על שיטתו של אביי¹⁶ לענות ע"פ דעתו של רבא, כי מי שסובר בסוגיית 'שומר שמסר לשומר' כאביי לא יכול לענות כדעת רבא בסוגיית 'פשע בה ויצאת לאגם'. וזו לא סתם מחלוקת אלא יש גם נפקא מינת לדבר, כגון במקרה של הסבתא, אביי יחייב ורבא יפטור.

הקשר בין הסוגיות לפי שיטת המאירי:

יש מקום לשאול לפי שיטת המאירי, מה יענה על הקושיא שהקשנו על תשובתו של רבא מקושייתו של אביי? איך ואם בכלל הוא מקשר בין שתי הסוגיות? המאירי סבר כי עיקר המחלוקת בין אביי לרבא היא במהות העניין של 'מתה כדרכה' ואם כך איך הוא מקשר בין הסוגיות?

ננסה לענות על כך ע"פ שיטתו של הרמב"ן¹⁷.

הרמב"ן מסביר ששומר שמסר לשומר חייב, משום שהוא נחשב כגזלן! מדוע? הבעלים קבעו שהחפץ יהיה ברשות השומר ובכך שהוא העביר אותו לידי מישהו שלא היה אמור לגעת או להשתמש בחפץ הוא נכנס לגדר גזלן.

כיצד תרוץ זה מיישב את קושייתנו על תשובתו של רבא לפי המאירי? רבא אומר לאביי שבמקרה של שכר פרה והשאילה לאחר ומתה כדרכה, חייבים להגיד את תירוץ הגמרא שמדובר במקרה שאמר הבעלים לשוכר "לדעתך" כלומר שמותר לו להשאיל אותו לכל מי שרוצה כי אחרת לא היינו מבינים כיצד הוא גוזל ועוד יהיה פטור! וזה מה שרבא עונה לאביי, לא הייתה בכלל אפשרות לומר "מלאך המוות מה לי הכא מה לי התם!" כי התירוץ

¹⁶ בבא מציעא דף לו ע"ב

¹⁷ שיטה מקובצת, בבא מציעא לו ע"ב-רמב"ן ד"ה לדידכו דמתניתו

היחיד על הטענה ש 'אין רצוני שיהא פקדוני ביד אחר' הוא להגיד שזו לא גזלה, וההבנה שאין מדובר פה על גזל היא הבנה בסיסית ויותר עקרונית שצריך להבין, מאשר התירוץ של "מלאך המוות מה לי הכא מה לי התם", שבאמת יכלו לתרץ פה אך היה פחות מחדש.

מדוע גורסים במשנתו רבה ולא רבא?:

בהמשך המסכת מובאים מספר מקרים:

השוכר את החמור להוליכו בהר והוליכו בבקעה, בבקעה והוליכו בהר, אפילו זו עשר מילין וזו עשר מילין, ומתה - חייב¹⁸.

ושם בהמשך הגמרא מובא:

אמרי דבי רבי ינאי: רישא - שמתה מחמת אויר, דאמרינן אוירא דהר קטלה ואמרינן אוירא דבקעה קטלה. רבי יוסי בר חנינא אמר: כגון שמתה מחמת אובצנא. רבה אמר: כגון שהכישה נחש.

אנו רואים שמקרה דומה של הפרת הסיכום הראשוני עם הבעלים השומר באמת חייב.

ברצוני להתמקד בגמרא שמבארת את הטעם, ר' ינאי מסביר שממה מתה הפרה? מחמת האוויר של ההר, לכאורה כמו שיטת אב"י בסוגייתנו, ר' יוסי בר חנינא אמר כגון שמתה מחמת אובצנא, כלומר מאמץ- דבר שגם מתאים יותר לשטתו של אב"י שהרי מדובר באיזו אמירה ששינוי המקום גרם למותה של הפרה, ואילו רבה שבדבריו חולקים אב"י ורבא אומר כגון שהכישה נחש, כלומר יותר כמו שיטת רבא, הוא מתעלם מהעניין של האוויר או התנאים של המקום ומפה לכאורה יש להוכיח כדברי רבא!

אלא שלכן אנחנו משנים את הגרסה בגמרא בסוגייתנו וגורסים שלא רבה אמר את האמרה הזאת אלא רבא ומכאן מובן למה לא הבאנו מגמרא זו הוכחה לדברי רבא!

לסיכום:

יש להעמיד את מחלוקתם של אב"י ורבא בסוגייתנו בשתי דרכים שונות: האחת: לדעת אב"י, השומר אינו רשאי לצאת ממסגרת השמירה כפי שנקבעה על ידי הבעלים, ואם יצא ממסגרת זו הרי שפשיעה זו מחייבת אותו לשאת באחריות הנכס השמור, אם נכס זה יינזק, ללא קשר לסיבת הנזק. רבא שולל את דעתו של אב"י וסובר כי אנו נלך על פי הראיות היבשות והשומר לא ישא באחריות מיוחדת עקב יציאתה של הפרה לאגם, ולכן השומר יהיה פטור משום שהבעלים מנסים להוציא מידו, ו'המוציא מחברו עליו הראיה'.

¹⁸ בבבא מציעא עח, ע"א

מחלוקת אביי ורבא ב"שומר שמסר לשומר"

השנייה (מאירי¹⁹): המחלוקת היא מה פירושו של הביטוי מתה כדרכה. אביי סובר כי גם אם יש השפעה של גורם חיצוני-"הבלא דאגמא קטלא" אך המוות היה מוות טבעי שכל פרה יכלה למות בו, הרי זה מתה כדרכה. לעומת זאת רבא טוען שפרה שמתה מהבל האגם אין זה נחשב מתה כדרכה ולכן הוא מעמיד את המקרה בפרה שמתה סתם, ומכיוון שכך אין סיבה להגיד שהאגם גרם למותה ולכן יהיה פטור כי "מלאך המוות מה לי הכא מה לי התם" כלומר היא הייתה מתה גם בביתו של השומר.

¹⁹חדושי המאירי בבא מציעא ל"ו, ע"ב - ד"ה שומר שנמסרה לו פרה